

УДК: 159.9

© Діомідова Н.Ю., 2015 р.

orcid.org/0000-0002-2488-0220

Н.Ю. Діомідова,
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СУБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті подано результати кореляційного аналізу показників емоційного інтелекту, емоційної креативності, самоорганізації, само ефективності, загального інтелекту, навчальної мотивації та тривожності. Доведено, що високий емоційний інтелект особистості студента передбачає автономну академічну саморегуляцію, високі показники емоційної креативності, самооефективності, загального інтелекту та низькі показники навчальної тривожності.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна креативність, мотивація навчання, самоорганізація, оцінна тривожність, самооефективність, загальний інтелект, академічна саморегуляція.

Н.Ю. Диомидова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА СУБЪЕКТА УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье представлены результаты корреляционного анализа показателей эмоционального интеллекта, эмоциональной креативности, самоорганизации, самоэффективности, общего интеллекта, учебной мотивации и тревожности. Доказано, что высокий эмоциональный интеллект личности студента предусматривает автономную академическую саморегуляцию, высокие показатели эмоциональной креативности, самоэффективности, общего интеллекта и низкие показатели учебной тревожности.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, эмоциональная креативность, мотивация обучения, самоорганизация, оценочная тревожность, самоэффективность, общий интеллект, академическая саморегуляция.

N. Yu. Diomidova

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF THE SUBJECT OF EDUCATIONAL ACTIVITY

The article presents the results of correlation analysis of indicators of emotional intelligence, emotional creativity, self-organization, self-efficacy, general intelligence, academic motivation and anxiety. It is proved that high level of emotional intelligence of the student's provides an autonomous academic self-regulation, high emotional creativity self-efficacy, general intelligence and low academic anxiety.

Keywords: emotional intelligence, emotional creativity, motivation, learning, self-organization, evaluation anxiety, self-efficacy, general intelligence, academic self-regulation.

Постановка проблеми. У сучасній психології емоційний інтелект розуміється як здатність визначати свої власні і чужі емоції, а також здатність управляти ними так, щоб досягти поставленої мети. У широкому сенсі до емоційного інтелекту відносять здібності до пізнання, розуміння емоцій і управління ними, як у себе, так і в інших людей. Проблема емоційного інтелекту дуже активно розглядається зарубіжними (Р. Бар-Он, Дж. Блок, Х. Вейсінгер, Д. Гоулман, Д. Карузо, Д.В. Люсін, Дж. Мейер, П. Саловей, Г. Орме, Д. Слайтер, Р. Стернберг) та вітчизняними (О.І. Власова, С.П. Дерев'янка, В.В. Зарицька, Н.В. Коврига, Е.Л. Носенко) дослідниками. Однак проблема дослідження емоційного інтелекту суб'єкта навчальної діяльності у вищій школі, його зв'язків з особистісними особливостями навчальної діяльності студентів залишаються недостатньо вивченими, що і обумовило мету нашого дослідження, яка полягала у вивченні психологічних особливостей емоційного інтелекту у студентів.

Методики дослідження. Для досягнення мети дослідження ми використали наступні методики:

1. Опитувальник Н. Холла для визначення емоційного інтелекту [7].
2. Методика діагностики емоційного інтелекту Люсіна [4].
3. Методика діагностики емоційної креативності Дж. Еверілла (адаптація Є. Валуєвої) [2].
4. Методика діагностики мотивації навчання та емоційного ставлення до навчання (модифікація А.Д. Андрєєвої) [1].
5. Опитувальник самоорганізації діяльності (ОСД) [5].
6. Опитувальник оцінної тривожності Ч. Спілбергера [3].
7. Шкала самоефективності Р. Шварцера, М. Єрусалема (адаптація В.Г. Ромека) [7].
8. Короткий орієнтаційний тест В.Н. Бузін, Е.Ф. Вандерлік [6].
9. Опитувальник академічної саморегуляції Р.М. Райана і Д.Р. Коннелла [9].

Вибірку досліджуваних склали 231 студенти 2-4 курсів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, серед яких дівчат 198, а юнаків – 33.

Основний виклад матеріалу.

Розглянемо результати кореляційного аналізу показників емоційного інтелекту у студентів, що визначався за методиками Н. Холла та Д. Люсіна, подані на рисунку 1, з якого видно, що деякі з показників емоційного інтелекту, які відповідають концепції Н. Холла, позитивно пов'язані з показниками емоційного інтелекту за моделлю Д. Люсіна, зокрема емоційна обізнаність має позитивний зв'язок з показниками здатності до розуміння власних емоцій (0,25, $p < 0,001$). Отже, загальна обізнаність у світі емоцій особистості передбачає здатність до розуміння власних емоцій.

Рис. 1. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту студентів.

Здатність до управління власними емоціями за методикою Н. Холла відповідає показникам управління своїми емоціями за методикою Д. Люсіна (0,50, $p < 0,00000001$). Окрім цього управління емоціями пов'язано з контролем емоцій (0,40, $p < 0,00000001$). Отже, управління власними емоціями є провідною емоційно-інтелектуальною здатністю, яка, в свою чергу, також передбачає здатність контролювати власні емоції. Встановлено зв'язки між показниками самотивації та управлінням емоціями, причому як своїми (0,48, $p < 0,00000001$), та і в інших (0,25, $p < 0,001$). Отже, здатність особистості студента вмотивувати себе на переживання тих чи інших емоцій передбачає здатність до управління ними, що є цілком очевидним. Здатність до управління своїми емоціями також пов'язана з контролем емоцій (0,24, $p < 0,001$), що свідчить про те, що студенти, які здатні управляти власними емоціями, в свою чергу, володіють здібностями контролювати емоції. Існує зв'язок між здатностями до емпатії та розуміння емоцій інших людей (0,29, $p < 0,000001$). Емпатія як здатність до співчуття, вміння переживати емоційні стани інших також включає здатність до розуміння емоцій інших, що є очевидним, оскільки не розуміючи емоцій інших, складно переживати емпатичні почуття, співчувати, розділяти емоції інших. Встановлено зв'язок між показниками здатності до розпізнання емоцій та управління емоціями інших людей (0,19, $p < 0,01$). Таким

чином, розпізнання емоцій як здатність їх ідентифікувати та верифікувати передбачає можливість в управлінні ними в інших людей.

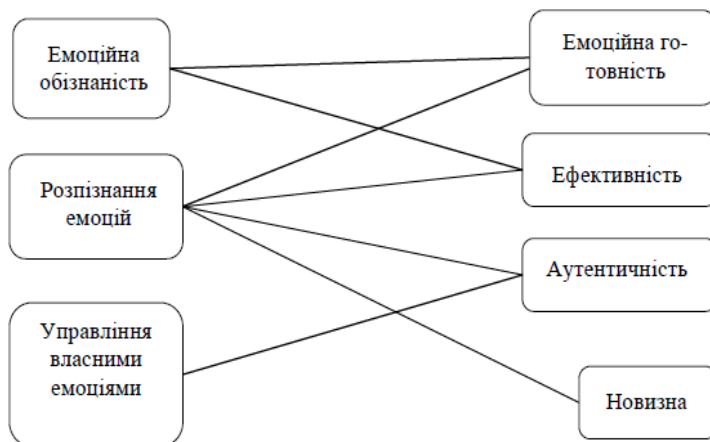

Рис. 2. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту та емоційної креативності студентів.

Розглянемо результати дослідження зв'язку між емоційним інтелектом та креативністю (рисунок 2). З рисунку 2 видно, що показники емоційної обізнаності позитивно пов'язані з показниками емоційної готовності (0,21, $p < 0,01$). Обізнаність у світі емоцій людини передбачає високу міру готовності до переживання нових емоцій, вражень, переживань, відкритість новому емоційному досвіду та спроможність звертатись до минулого емоційного досвіду під час рефлексії емоційних переживань.

Існує зв'язок між показниками здатності до розпізнання емоцій та показниками емоційної готовності (0,33, $p < 0,00001$), новизни (0,35, $p < 0,00001$), ефективності (0,22, $p < 0,001$), аутентичності (0,14, $p < 0,05$). Таким чином, емоційна креативність передбачає високий рівень розвитку здатності до розпізнання емоцій. Ті студенти, які вміють розпізнавати види емоційної експресії, характеризуються незвичайним, оригінальним емоційним досвідом, схильні переживати нетипові та незвичні емоції, виявляють готовність до прийняття нового емоційного досвіду, здатні до вираження емоційних почуттів, цікавляться емоційним світом, використовують емоції як ресурс життя.

Встановлено зв'язок між показниками здатності до управління власними емоціями та аутентичності (0,14, $p < 0,05$). Здатність до самокеруван-

ня та регуляції своїх емоцій передбачає здатність переживати унікальні емоції, вміти адекватно виражати свої почуття.

На рисунку 3 подано результати взаємозв'язку показників емоційного інтелекту та само ефективності, а також загального інтелекту.

Встановлено статистично значущий зв'язок між показниками емоційного інтелекту та самоефективності, зокрема між здатністю до управління власними емоціями (0,15, $p < 0,05$) та емпатії (0,18, $p < 0,01$). Студенти, які здатні управляти своїми емоціями, виявляти емпатію, переконані у тому, що їх активність буде мати результат, їх діяльність ефективна та високопродуктивна.

Встановлено зв'язок між показниками розуміння емоцій інших (0,14, $p < 0,05$), розуміння власних емоцій (0,15, $p < 0,05$), здатністю до управління своїми емоціями (0,19, $p < 0,01$) та самоефективністю. Такі особливості емоційного інтелекту у концепції Д. Люсіна, як розуміння емоцій та здатність ними управляти властиві студентам, переконаним у власній продуктивності, відповідальних за власні вчинки, впевнених у собі.

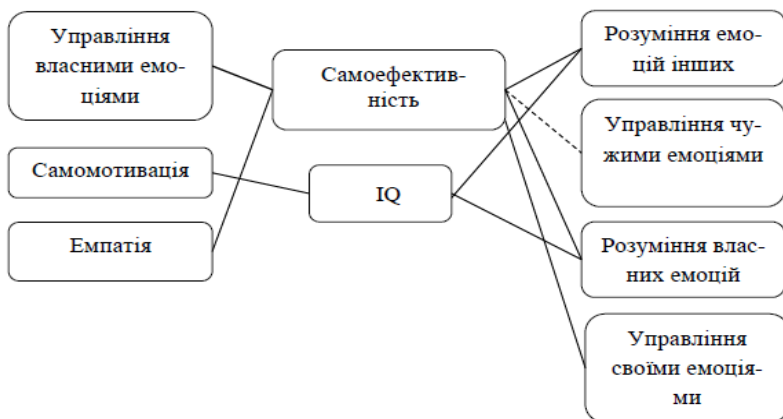

Рис. 3. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту, самоефективності та загального інтелекту студентів.

Існує зв'язок між здатністю до самотивації (0,16, $p < 0,05$), розуміння емоцій інших (0,21, $p < 0,001$), розуміння власних емоцій (0,14, $p < 0,05$) та загальним інтелектом. Отже, високі розумові здатності передбачають високу здатність до вмотивування на переживання емоцій в інших людей та себе, розуміння емоційного світу та афективних варіацій. Загальний

інтелект може виступати підґрунтям для розвитку емоційно-інтелектуальних здатностей особистості.

Розглянемо результати кореляційного аналізу між показниками емоційного інтелекту та академічної саморегуляції, подані на рисунку 4, з якого видно, що існують зв'язки між показниками здатності до емоційної обізнаності (0,17, $p < 0,01$), управління власними емоціями (0,22, $p < 0,001$), емпатії (0,30, $p < 0,00001$), управління своїми емоціями (0,14, $p < 0,05$) з показниками інтринсивної (внутрішньої мотивації). Таким чином, внутрішня мотивація як інтерес до навчання і провідна умова для навчальної успішності властива студентам з високим рівнем емоційного інтелекту.

Рис. 4. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту та мотивів академічної саморегуляції студентів.

Екстринсивна мотивація позитивно пов'язана зі здатністю до управління власними емоціями (0,13, $p < 0,05$), емоційною обізнаністю (0,15, $p < 0,05$) та негативно пов'язана з показниками здатності до розпізнання емоцій (-0,26, $p < 0,0001$). Зовнішня мотивація як схильність керуватись системою винагород та покарань у навчальній діяльності властива студентам, які загалом вміють управляти власними емоціями, розуміються в емоційному світі, однак не завжди правильно розпізнають емоції інших.

Ідентифікована мотивація виявилась пов'язаною майже з усіма показниками емоційного інтелекту: емоційною обізнаністю (0,19, $p < 0,01$), здатністю до управління власними емоціями (0,20, $p < 0,01$), емпатією (0,16,

$p < 0,05$), самомотивацією (0,20, $p < 0,01$), управління своїми емоціями (0,14, $p < 0,05$). Ідентифікована мотивація як прагнення до оволодіння нормами навчальної діяльності передбачає високий рівень емоційного інтелекту у студентів.

Здатність до розпізнання емоцій та контроль експресії як показники емоційного інтелекту розкриваються через негативні зв'язки з зовнішньою (екстринсивною) мотивацією (-0,26, $p < 0,0001$ та -0,14, $p < 0,05$, відповідно). Як вже було зазначено у результатах дослідження зв'язку показників зовнішньої мотивації з показниками емоційного інтелекту за методикою Н. Холла, здатність до розпізнання емоцій дійсно негативно пов'язана із зовнішньою мотивацією, що знов підтвердилось за допомогою методики Д. Люсіна. Окрім цього, екстринсивна мотивація представлена у студентів, які не вміють контролювати експресію емоційних переживань.

Розуміння власних емоцій негативно пов'язано з інтроєктованою мотивацією (-0,15, $p < 0,05$). Інтроєктована мотивація як саморегуляція навчальної мотивації шляхом часткового засвоєння норм навчання передбачає низький рівень здатності до розуміння власних емоцій.

Таким чином, автономний стиль академічного регулювання (комплекс інтринсивної та ідентифікованої мотивації навчання), який характеризує самостійних, творчих, обдарованих студентів, забезпечує інтерес до навчання, може також характеризувати тих студентів, які мають високий рівень емоційного інтелекту. Залежний стиль академічної саморегуляції (сукупність зовнішній та інтроєктованих мотивів навчальної діяльності) передбачає нижчий рівень емоційного інтелекту у студентів.

На рисунку 5 подано результати дослідження взаємозв'язку між показниками емоційного інтелекту, мотивів навчання та емоційного ставлення до навчання. Встановлено позитивні зв'язки між показниками емоційної обізнаності (0,19, $p < 0,01$) та показниками пізнавальної активності (0,19, $p < 0,01$) та мотивації досягнення (0,34, $p < 0,000001$). Отже, висока обізнаність особистості в емоційному світі людини властиві тим студентам, які прагнуть до успіху та пізнання. Виходячи з діяльнісного підходу, внутрішні мотиви навчання у студентів обумовлюють розвиток їх емоційної обізнаності.

Показники здатності до управління власними емоціями позитивно пов'язані з мотивацією досягнення (0,14, $p < 0,05$), та негативно – з показниками тривожності (-0,30, $p < 0,00001$). Мотивація досягнення успіху, зокрема у навчання, передбачає високий рівень розвитку навичок та умінь з управління власними емоціями, здатність до саморегуляції власних емоційних станів у студентів. Низька здатність до самоуправління емоціями властива студентам з високою навчальною тривожністю.

Рис. 5. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту та мотивації навчання та ставлення до нього у студентів.

Здатність до самотивації передбачає низькі показники тривожності у навчанні ($-0,27$, $p < 0,0001$) та високі – мотивації досягнення ($0,23$, $p < 0,001$). Здатність викликати у себе певні емоційні стани властива студентам, які більш спокійно та врівноважено почувають себе на іспиті та під час перевірки знань, а також прагнуть до успіху у навчанні.

Емпатія ($0,28$, $p < 0,0001$) та здатність до розпізнання емоцій ($0,16$, $p < 0,05$) позитивно пов'язані з мотивацією досягнення. Отже, мотивація досягнення обумовлює розвиток відповідних емоційно-інтелектуальних здатностей, зокрема здатності до емпатії та розпізнання емоцій.

Встановлено серію негативних зв'язків між показниками емоційного інтелекту та навчальної тривожності: розуміння емоцій інших ($-0,16$, $p < 0,05$), управління чужими емоціями ($-0,14$, $p < 0,05$), управління своїми емоціями ($-0,14$, $p < 0,05$). Навчальна тривожність обумовлена низькою здатністю до розуміння та саморегуляції власних емоцій. Таким студентам важко впоратись із хвилюванням у складних початкових ситуаціях.

Показники гніву в навчальній діяльності негативно пов'язані з такими показниками емоційного інтелекту, як розуміння емоцій інших ($-0,17$, $p < 0,01$), управління чужими емоціями ($-0,27$, $p < 0,0001$), контроль експресії ($-0,25$, $p < 0,001$). Студенти з низьким рівнем розвитку емоційно-

інтелектуальних здатностей виявляють емоції гніву та роздратування у складних ситуаціях навчальної діяльності.

Розглянемо результати кореляційного аналізу показників емоційного інтелекту та самоорганізації, подані на рисунку 6. Емоційна обізнаність розкривається через зв'язки з показниками планування (0,20, $p < 0,01$), цілеспрямованості (0,18, $p < 0,01$), фіксації утруднень (0,30, $p < 0,00001$), орієнтації (0,35, $p < 0,000001$). Емоційна обізнаність як знання студента про різні емоції, їх експресію, причинно-наслідкові зв'язки передбачає високий рівень розвитку здатності особистості до самоорганізації діяльності, вміння планувати її, ставити адекватні цілі, зосереджувати увагу на труднощах та нести відповідальність за справу, спрямованість на теперішній час, актуальні завдання діяльності.

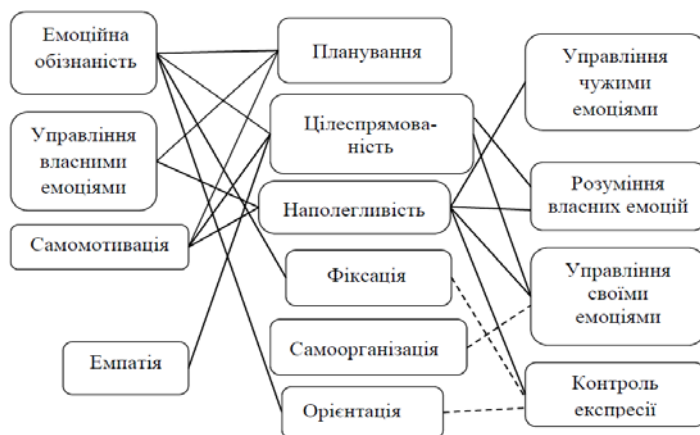

Рис. 6. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту та самоорганізації студентів.

Здатність до управління власними емоціями характеризується зв'язками зі здатністю до планування (0,21, $p < 0,01$) та наполегливістю (0,18, $p < 0,01$). Ті студенти, які мають здібності до управління власними емоціями, здебільшого виявляються планомірними у виконанні діяльності, виконують навчальні завдання планомірно, наполегливо і завзято.

Здатність до самотивації як показника емоційного інтелекту пов'язана з показниками планування (0,21, $p < 0,01$), цілеспрямованості (0,27, $p < 0,0001$), наполегливості (0,14, $p < 0,05$). Спроможність особистості студента викликати у себе та інших певні емоційні стани, які можуть, в свою чергу, забезпечувати працездатність та інші вольові стани, виявля-

ється пов'язаною з його здатністю до планування діяльності, цілеспрямованості у її здійсненні, наполегливості у роботі та навчанні.

Емпатія розкривається через зв'язок зі цілеспрямованістю (0,14, $p < 0,05$). Ті студенти, які вміють ставити адекватні цілі, планомірно їх досягати, мають здатності до емпатії.

Управління чужими емоціями пов'язано з наполегливістю (0,33, $p < 0,00001$), так само як і здатність до розуміння власних емоцій (0,18, $p < 0,01$). Здатність впливати на емоційні стани інших (наприклад, вміння підіймати настрій друзям), розуміння власних емоцій властиві наполегливим студентам, які завершують почате, не припиняють спроби при невдачах, поглинаються у діяльність під час її виконання.

Здатність до розуміння власних емоцій пов'язана з цілеспрямованістю (0,23, $p < 0,001$). Ті студенти, які розуміють свої емоції, вміють встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у переживанні певних емоцій, здебільшого виявляють цілеспрямованість у діяльності.

Здатність до управління своїми емоціями позитивно пов'язана з показниками цілеспрямованості (0,27, $p < 0,0001$), наполегливості (0,24, $p < 0,001$), а також негативно з показниками самоорганізації (-0,31, $p < 0,00001$). Саморегуляція емоцій як здатність керувати своїми станами у студентів взаємообумовлена їх цілеспрямованістю, наполегливістю у діяльності, здатностями до самоорганізації.

Контроль експресії передбачає низькі показники орієнтації (-0,23, $p < 0,001$) та фіксації утруднення (-0,16, $p < 0,05$), високі – наполегливості (0,21, $p < 0,01$). Контроль експресії як здатність управляти власними невербальними вираженнями емоцій властиве студентам, які орієнтовані на власний минулий досвід, гнучкі, можуть переключатись на інші види діяльності, наполегливі у виконанні діяльності.

Розглянемо результати кореляційного аналізу показників емоційного інтелекту та оцінної тривожності, подані на рисунку 7.

Неспокій під час контрольних робіт та іспитів у студентів пояснюється низьким рівнем емоційної обізнаності (-0,22, $p < 0,01$), управління власними емоціями (-0,29, $p < 0,00001$), самомотивації (-0,29, $p < 0,00001$), емпатії (-0,17, $p < 0,01$), розпізнання емоцій (-0,19, $p < 0,01$). Переживання неспокою, висока екзаменаційна тривожність притаманна студентам з низькими показниками емоційно-інтелектуальних здатностей.

Також з рівнем вираженості неспокою негативно пов'язані такі показники емоційного інтелекту, як здатність до управління чужими емоціями (-0,14, $p < 0,05$), розуміння емоцій (-0,19, $p < 0,01$), управління своїми емоціями (-0,18, $p < 0,01$), контролю експресії (-0,18, $p < 0,01$). Тривожність та неспокій, невпевненість у своїх знаннях під час перевірки знань характерні студентам з низькими емоційно-інтелектуальними здатностями, які не

вміють управляти емоціями, контролювати їх, розуміти прояви різних емоцій, контролювати власну невербальну експресію під час переживань.

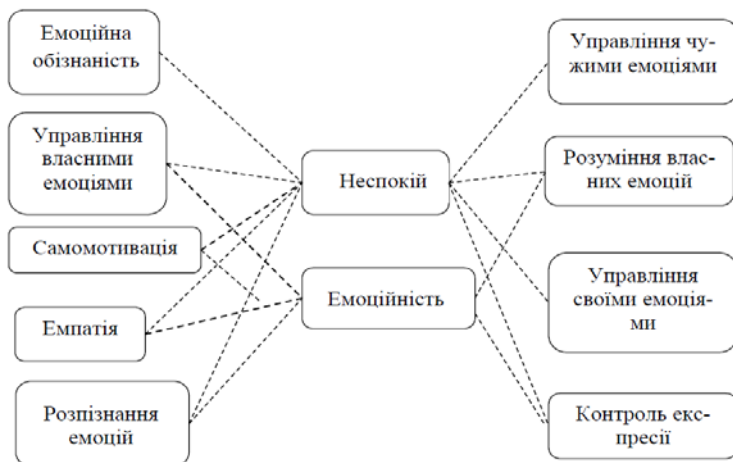

Рис. 7. Взаємозв'язок показників емоційного інтелекту та оцінної тривожності у студентів.

Показники емоційності у навчальній діяльності при перевірці та оцінці знань передбачають низькі показники управління власними емоціями (-0,45, $p < 0,0000001$), самомотивації (-0,34, $p < 0,0000001$), емпатії (-0,19, $p < 0,01$), здатності до розпізнання емоцій (-0,28, $p < 0,0001$). Неспроможність контролювати своїми емоціями виявляється у надмірній емоційності під час іспитів.

Розуміння власних емоцій (-0,16, $p < 0,05$) та контроль експресії (-0,18, $p < 0,01$) виражені на низькому рівні в осіб, у яких проявляється надмірна емоційність під час іспитів. Низький рівень відповідних емоційно-інтелектуальних здатностей виявляється у надмірному збудженні під час іспитів, емоційності, дратівливості під час перевірки знань.

Висновки. Емоційний інтелект суб'єкта навчальної діяльності вищої школи передбачає автономну академічну саморегуляцію (сукупність внутрішніх та ідентифікованих мотивів, які забезпечують успішність навчальної діяльності), високі показники емоційної креативності, самооефективності як переканості у власній продуктивності, загального інтелекту та низькі показники навчальної тривожності, зокрема почуттів гніву, власне тривожності, неспокою та надмірної емоційності під час перевірки знань.

Література

1. Андреева А.Д. Диагностика эмоционального отношения к учению в среднем и старшем школьном возрасте // Научно-методические основы использования в школьной психологической службе конкретных психодиагностических методик / Под ред. И.В. Дубровиной. — М., 1988. — С. 129-146.
2. Валуева Е.А. Диагностика эмоциональной креативности: адаптация опросника Дж. Эверилла / Е.А. Валуева
[Режим доступа:
http://creativity.ipras.ru/texts/books/social_IQ_2009/valueva_social_IQ_2009.pdf]
3. Карандашев В.Н. Изучение оценочной тревожности: руководство по использованию / В.Н. Карандашев, М.С. Лебедева, Ч. Спилбергер. — СПб.: Речь, 2004. — 80 с.
4. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн / Д.В. Люсин // Психологическая диагностика. — 2006. — № 4. — С. 3-22.
5. Мандрикова Е.Ю. Разработка опросника самоорганизации деятельности (ОСД) / Е.Ю. Мандрикова // Психологическая диагностика. Тематический выпуск: Диагностика личностного потенциала — 2 / Под ред. Д.А. Леонтьева, Е.И. Рассказовой. — 2010. — №2. — С. 87-111.
6. Психологические исследования. Практикум по общей психологии для студентов педагогических вузов. Учеб. пособие. Сост.: Т.И. Пашукова, А.И. Допира, Г.В. Дьяконов. — М., 1996.
7. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. — М.: Изд-во Института Психотерапии. — 2002. — 490 с.
8. Шварцер Р. Русская версия шкалы общей самоэффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема / Р. Шварцер, М. Ерусалем, В. Ромек // Иностранная психология. — 1996. — № 7. — С. 71-76.
9. Яцюк М.В. Адаптація опитувальника академічної саморегуляції Р.М. Райана і Д.Р. Коннелла (Casual dimension scale II SQR-A) / М.В. Яцюк // Практична психологія та соціальна робота. — №4. — 2008. — С. 45-47.